

بیونیک

ترجمه و تدوین: اباذر اسماعیلی
مدرس مرکز تربیت معلم حضرت معصومه (س) شهر قم
کارشناس ارشد علوم جانوری

اشاره

امروزه، چشم‌انداز بسیار درخشانی که از کاربرد علم بیونیک در برابر چشمان آدمی قرار گرفته است، بیانگر جایگاه استراتژیک آن در پزشکی-درمانی، اقتصادی، صنعتی و حتی نظامی است. لذا بهتر است که مراکز علمی کشور عزیزمان بیش از پیش به این علم توجه کنند و حتی معرفی و آگاهی دادن در مورد آن در برنامه‌های درسی و کتاب‌های درسی دوره متوسطه مد نظر قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: بیونیک، الهام‌گیری از طبیعت، سیبرنیتیک، زیست‌ساختار.

مقدمه

از زمینه‌های علمی پیشرو و مفید در عصر حاضر نانو تکنولوژی^۱، بیونیک^۲ و فناوری اطلاعات و ارتباطات^۳ هستند که به نظر می‌رسد در این میان، علم بیونیک سابقه بیشتر داشته باشد. از زمان پیدایش زندگی روی کره زمین طی میلیون‌ها سال ساختارها و عملکردهای زیست‌شناختی جانداران از جمله گیاهان و جانوران، بهینه شده‌اند. این الگوها که در زمان‌های بسیار طولانی به وقوع پیوسته‌اند، با توجه به عقل و منطق به کار رفته در آن‌ها، بسیار مفید و کارآمد هستند. از آن‌جا که به‌ویژه امروزه، توجه به داشتن عملکرد مناسب، بهینه‌سازی و بهبود کیفیت، همه از موارد ضروری در طراحی و مهندسی هستند، تعجب‌آور نیست که انسان معمولاً ساختارهای زیست‌شناختی را تحسین کند، اغلب از آن‌ها الهام بگیرد و از این الهام‌گیری برای مهندسی، برنامه‌ریزی امور و هموار کردن مشکلات خویش استفاده کند. در سال‌های اخیر و با پیشرفت علوم از جمله زیست‌شناسی، گستره علوم بسیار وسیع شده و شاخه‌های تخصصی و متنوعی در آن‌ها ایجاد شده است. در مواردی گسترش این شاخه‌ها به حدی بوده است که حوزه‌های آن‌ها حتی با یکدیگر هم‌پوشانی ایجاد کرده‌اند، به‌ویژه در حوزه‌های کاربردی به مباحث مشترکی رسیده‌اند و علوم بین‌رشته‌ای را ایجاد کرده‌اند. این علوم رابطی یا بین‌رشته‌ای از نیمه دوم قرن بیستم پا به عرصه حضور گذاشتند و شرایط مناسبی برای تداخل اندیشه‌ها و تخصص‌ها و پیشرفت پژوهش‌ها فراهم آوردند. بیونیک نمونه‌ای از این علوم بین‌رشته‌ای است که با تداخل اندیشه‌های زیست‌شناسان و مهندسان پیشرفت‌های چشمگیری در عرصه علم به دست آورده و منجر به بهبود زندگی انسان و صنایع بشری شده است.

موجود داشته باشد و طرحی مناسب برای رسیدن به هدف ارائه کند. در طبیعت، ساختارهای زیستی اغلب چند عملکردی هستند، لذا الگوداری از آن‌ها به‌عنوان یکی از راهکارهای نوین حل مسئله در رشته‌ها و علوم مختلف مورد توجه است. واژه بیونیک را برای اولین بار جک ای استیل^۴ در سال ۱۹۶۰ در مقاله‌ای که در مورد بیونیک در همایش نیروی هوایی داتیون اوهایو^۵ ارائه کرد، به کار برد. او بیونیک را علم سیستم‌هایی می‌داند که شالوده آن‌ها سیستم‌های زنده است، خصوصیات سیستم‌های زنده را دارد و یا به سیستم‌هایی زنده شباهت دارد.

بیونیک در ابتدا برگرفته از دو واژه Biology و Electronic بود، ولی امروزه بیونیک را شاخه‌ای از علوم می‌دانند که حاصل اختلاط زیست‌شناسی و تکنیک است. البته، برخی دیگر ریشه این لغت را یونانی و برگرفته از Bion می‌دانند و Bionic را از این نظر به معنای شبه‌زنده تعبیر می‌کنند.

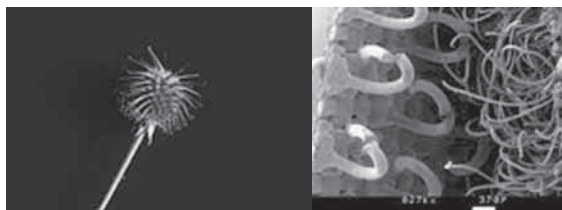
اهمیت بیونیک به بین‌رشته‌ای بودن آن است. محققان طرح‌های زیست‌شناختی را از طبیعت می‌گیرند و از آن‌ها برای حل مشکلات مهندسی در علوم مختلف سود می‌جویند. به‌طور کلی، مهندس کسی است که توانایی استخراج عملکرد بیشینه با هزینه کمینه را از امکانات

به طور کلی امروزه بیونیک را علم الگوبرداری، الهام‌گیری و استخراج راه‌حل‌های خلاق و نوآورانه از طبیعت می‌دانند

پرنده‌ای با طرح داینوچی تهیه شد، با این تفاوت که این ماشین پرنده دارای موتور بود و به جای این که بال‌ها را به حرکت درآورند، از ملخ استفاده می‌کردند.

در سال ۱۸۸۹، او تو لیلینتال^{۱۲} (۱۸۴۹-۱۸۹۶) یکی از پیش‌کسوتان پرواز، کتابی در مورد پرواز منتشر کرد و گلایدی نیز تحت عنوان گلایدی لیلینتال با الگوگیری از بال‌های پرندگان ساخت و آن را مرغ-کبوتر^{۱۳} نامید. اخیراً یکی از دانشجویان دکتری دانشگاه تورنتوی کانادا نمونه‌ای از نخستین هواپیمایی که لئوناردو داینوچی طراحی کرده بود ساخت و با آن ۱۴۵ متر پرواز کرد. در این هواپیما بال‌ها حول محوری نوسان می‌کنند، اما دوران نمی‌کنند. به این ترتیب وی رویای لئوناردو داینوچی، نقاش و نابغه بزرگ عصر رنسانس را به واقعیت تبدیل کرد. بال‌های این هواپیما فقط با نیروی انسان و از طریق پدال زدن پرواز می‌کند. در ساخت این هواپیما از مواد فناورانه‌ای از جمله فیبرهای کربنی استفاده شده است. البته این هواپیما که «سنوبرد» یا پرنده برفی نام‌گذاری شده بال‌هایی به طول ۳۲ متر، به اندازه بال‌های هواپیمای بوئینگ ۷۳۷ دارد اما وزن آن فقط ۴۳ کیلوگرم است.

تا امروز الگوبرداری‌های زیادی از طبیعت انجام شده است. در سال ۱۹۲۷ مهندس سویسی به نام جنورج دسترال^{۱۴} متوجه شد که علت چسبیدن گیاه زردینه^{۱۵} به پوستین او، قلاب‌های کوچکی است که جوانه‌های گیاه را پوشانده‌اند. او هشت سال وقت صرف کرد تا ولکرو را مشابه قلاب‌های این گیاه، ابداع کند.

امروزه معلوم شده است که از دولفین که با نیروی عضلانی کم می‌تواند به سرعت در آب حرکت کند، الگوبرداری کنند و نوعی زیردریایی با چنین خاصیتی بسازند. با الهام گرفتن از پوست دولفین نیز لباسی برای غواصان ساخته شده است که اصطکاک بدن شناگر و آب را به حداقل می‌رساند. همچنین ساخت رادار با توجه به سیستم

راداری خفاش‌ها مثال دیگری از بیونیک است.

باید بین مفهوم الهام‌گیری و مفهوم کپی‌سازی از طبیعت به طور ساده، فرق قائل شد. نکته مهم در این علم این است که تقلید جزء به جزء از طبیعت کار ساده‌ای نیست، مثلاً الگوبرداری ماشین پرنده از خفاش، به نحوی که فاصله دو انتهای بال‌های گسترده خفاش کمتر از حدود نیم‌متر است، در حالی که باید به تناسب فاصله بین دو انتهای بال‌های ماشین پرنده ۳۲ متر باشد، کار سختی است و ناگزیر باید از روش‌های ویژه‌ای استفاده کرد. البته بسیاری از روش‌ها هم مؤثر نخواهند بود و نیاز به تحقیق و پژوهش مستمری خواهند داشت.

امروزه همه اختراعات بشر را می‌توان به نوعی بهره‌گرفته از مدل‌های زنده دانست. رایانه‌ها و روبات‌های دستیار که رفته‌رفته جای انسان را می‌گیرند، با توجه به مطالعه روی ساختارهای زیستی ساخته شده‌اند. اکنون از شبیه‌سازی زیستی برای ساخت و درمان بافت‌ها و اندام‌های از دست‌رفته نیز بهره می‌گیرند.

بیومیمتیک

بیومیمتیک^{۱۶} نام دیگری برای علم بیونیک است که به طور خلاصه به طراحی با الهام از طبیعت گفته می‌شود. درحقیقت اساس این علم مدل‌های طبیعی زیستی است که با مطالعه فیزیولوژی آن‌ها می‌توانیم سیستم‌های مدرن تکنولوژیک را بسازیم. درواقع بیومیمتیک مطالعه ساختار و عملکرد سیستم‌های زیستی به‌عنوان مدلی برای طراحی و مهندسی اجسام و مواد است.

رابطه بیونیک و سیبرنتیک

بیونیک و سیبرنتیک با روش کار مشابه، ولی کار متضاد انجام می‌دهند. متخصص سیبرنتیک مدل‌سازی به‌منظور توضیح سیستم زنده به کار می‌برد و طرح‌هایی را برای آزمایش‌های زیستی از آن‌ها کسب می‌کند، اما متخصص بیونیک با اطلاعات حاصل از سیستم طبیعی و یا از نظرهای جدیدی که از مدل گرفته شده، یا از آن‌چه که درباره کارهای سیستم زنده آموخته است، ماشین می‌سازد.

بیونیک از مبدل‌ها، یا از گیرنده‌های طبیعی هم چیزهایی آموخته است؛ به‌طوری که حساسیت گیرنده‌های طبیعی یا گیرنده‌هایی که در بدن موجودات زنده یافت می‌شود، اغلب مایه شگفتی است. برای مثال، مار زنگی مکانیسم حس مادون قرمز بسیار حساسی دارد که در حفره بین سوراخ بینی و چشم او قرار دارد. این اندام به‌قدری حساس است که در برابر یک‌هزارم درجه تغییر دمای سطحی واکنش نشان می‌دهد و این مقدار برای مار از نظر این که وجود جانور دیگری را حس کند، کافی است. آشکارگرهای گرما در پوست آدمی فقط می‌تواند به یک‌دهم درجه تغییر دمایی پاسخ دهند. در یک سانتی‌متر مربع پوست کف دست انسان ۳ عدد گیرنده حساس به گرما وجود

دارد، درحالی که در همین اندازه از سطح در قسمت سر مار زنگی ۱۵۰۰۰ عدد گیرنده حساس به گرما وجود دارد. اما انسان با استفاده از این مکانیسم طبیعی، مکانیسم حسی مادون قرمزی ساخته‌اند که حساسیت آن صدهزار بار بیشتر از حس مادون قرمز مار زنگی است و از آن در جنگ جهانی دوم توسط آلمانی‌ها در تیراندازی به هنگام تاریکی شب استفاده می‌شده است.

مثال‌هایی دیگر از بیونیک

از میوه فندقه بالدار درخت افرا در ساخت نوعی بالگرد الگوبرداری شده است، به این صورت که به‌طور طبیعی در درخت افرا، میوه دارای دو بال است که به‌صورت دوتایی و با زاویه‌ای خاص در مقابل هم نسبت به محور مشترک بین آن‌ها دیده می‌شود. این مجموعه پس از جدا شدن از گیاه مدتی در هوا می‌چرخد. در همین حال با جریان باد از این طرف به آن طرف می‌رود تا بالاخره بر زمین می‌افتد.

مثال دیگر، استعدادی است که بعضی جانوران در پیش‌بینی زمین‌لرزه دارند. بعضی جانوران چند ساعت پیش از وقوع زلزله شروع به بی‌تابی می‌کنند. تأیید این مسئله به سادگی امکان‌پذیر نیست، اما دو پژوهشگر ژاپنی برای پی‌بردن به اسرار نهفته در این پدیده آزمایش‌هایی روی گربه‌ماهی انجام داده‌اند.

گربه‌ماهی توسط گیرنده‌های حسی بسیار قوی در برابر تغییرات بسیار جزئی میدان الکتریکی پیرامون واکنش نشان می‌دهند و نیز در بعضی از ماهی‌ها گیرنده‌های بسیاری وجود دارد که بیشتر انرژی الکترومغناطیسی را حس می‌کنند. امروزه دانشمندان جهان به‌ویژه دانشمندان ژاپنی در حال کوشش برای ساخت دستگاه‌های پیش‌بینی‌کننده زلزله بر همین مبنا هستند.

معماری در طبیعت

رفتار شگفت‌انگیز برخی جانوران به‌خصوص در رابطه با شکل و طریقه ساخت آشیانه می‌تواند راهنمای معماران و مهندسان در ساخت بناها و سازه‌های مختلف باشد.

کلیساهای سنگی ارمنستان و نیز غارهای بسیار بزرگ مسکونی مکشوف در گورمه ترکیه و ماترا در جنوب ایتالیا نیز از دیگر نمونه‌های تقلید انسان از طبیعت هستند. این بناها احتمالاً چیزی شبیه به لانه‌های بزرگ موربانه‌ها هستند که هزاران موربانه را در خود جای می‌دهند.

اخیراً طراحی منحصر به فردی برای معماری یک سازه عظیم به نام برج بیونیک صورت گرفته است. آن‌چه این برج را شگفت‌انگیز می‌کند، چیزی بیشتر از ارتفاع ۱۲۲۸ متری آن، یا اسکان ۱۰۰ هزار نفر در این بنای ۳۰۰ طبقه‌ای است. دو معمار اسپانیایی این سازه غول‌پیکر را براساس قوانین حاکم بر طبیعت طراحی کرده‌اند. این دو

گروهی از متخصصان علوم مختلف، بیونیک را به‌طور ویژه علم استفاده از نتایج تکامل زیستی می‌دانند

معمار در ادامه پژوهش‌های خود در راستای آموختن از طبیعت در مسائلی چون انعطاف‌پذیری، قابلیت سازگاری با محیط، صرفه‌جویی در انرژی نمونه‌های سازه جدید به نام زیست‌ساختار^{۱۷} را به گونه‌ای طراحی کرده‌اند که همه قسمت‌های آن ملهم از طبیعت باشد، چرا که آن‌ها اعتقاد دارند طبیعت پاسخ همه مشکلات را در خود دارد. اولین و مهم‌ترین نکته‌ای که در ساخت بنایی مرتفع باید به آن توجه شود، مقاومت آن در برابر باد و زلزله است. این دو نکته در برج بیونیک با ساخت پی‌های ملهم از ریشه درختان تنومند در نظر گرفته شده است. گونه‌ای آملی بود^{۱۸} که سخت‌پوست کوچکی است و درون بدن ژلاتینی نوعی آبدزدک دریایی زندگی می‌کند، در سریال علمی تخیلی «بیگانه» برای خلق هیولاهای فضایی الهام‌بخش بوده است. شاهدیم که برای خلق صحنه‌های جذاب و جالب در صنعت سینما از بازسازی جانداران مختلف واقعی و تخیلی استفاده‌های گسترده‌ای صورت می‌گیرد.

بیونیک و مهندسی پزشکی

قلب مصنوعی. از اشکال ابتدایی قلب مصنوعی تا انواع پیشرفته آن که با ابعادی مناسب برای قرار گرفتن درون سینه و قابلیت پیوند شدن به بدن ساخته شده‌اند استفاده می‌شود.

کلیساهای سنگی ارمنستان و نیز غارهای بسیار بزرگ مسکونی مکشوف در گورمه ترکیه و ماترا در جنوب ایتالیا نیز از دیگر نمونه‌های تقلید انسان از طبیعت هستند. این بناها احتمالاً چیزی شبیه به لانه‌های بزرگ موربانه‌ها هستند که هزاران موربانه را در خود جای می‌دهند.

دست و پاهای مصنوعی. امروزه نه تنها مفاصل و دست و پاهای مصنوعی ساخته می‌شود، بلکه دانشمندان پلیمری را کشف کرده‌اند که می‌تواند امکان لمس و احساس سرما و گرما را فراهم کند. البته به‌نظر می‌رسد در حال حاضر کوچک‌ترین و قدرتمندترین دست بیونیک^{۱۹} باشد. این اندام مصنوعی یک دست پلاستیکی سبک است

آزمایش خواهد شد، در ابعاد یک فنجان است و می‌تواند عملکردهای زیستی مختلف کلیه طبیعی را داشته باشند.

حلزون مصنوعی دستگاهی کوچک و دو قسمتی است که یک بخش آن به ساختار درونی گوش پیوند زده می‌شود و بخش دوم یک میکروفون بسیار کوچک است که به لاله گوش می‌چسبد

که هر انگشت آن موتور جداگانه‌ای دارد و می‌تواند به‌طور مستقل در پاسخ به پیام‌های ارسالی از دو حسگر که روی پوست در جایی دیگر از بدن فرد قرار دارند، حرکت کنند. این دست دارای یک سیستم متوقف‌کننده است که از فشرده شدن بیش از اندازه اجسامی که در دست گرفته می‌شوند، ممانعت به‌عمل می‌آورد. چون از یک پوست سیلیکونی پوشیده شده است، برخی حتی آن را با دست واقعی اشتباه می‌گیرند. از آنجا که بعضی مصرف‌کنندگان به‌خصوص سربازان ظاهر مکانیکی و ترمیناتوری دست را ترجیح می‌دهند، این کمپانی اقدام به تولید دست‌هایی با پوشش شفاف کرده است. بازویی^{۲۰} دیگر به مصرف‌کنندگان اجازه می‌دهد که با دیگران دست بدهند، کلید را در قفل بگردانند و حرکات دقیقی چون برداشتن یک دانه قهوه را انجام دهند. با وجود پیشرفت‌های زیاد در این وسایل، هنوز موانع زیادی برای رسیدن به اندام‌های مصنوعی آرمانی وجود دارد، مثلاً تهیه پروتز که مستقیماً با استخوان و اعصاب ارتباط برقرار کند و با بدن یکی شود و تنها تفاوت آن در جنس آن باشد، نیاز به پیشرفت بسیار بیشتری دارد.

پی‌نوشت

1. Nanotechnology
2. Bionic
3. ICT
4. J. E. Steel
5. Dayton Ohio
6. Gate
7. Janine Benyus, 1997
8. Biomimicry
9. Carl Carman
10. Harman Van Mayer
11. Igo Etrich & Ignazio
12. O. Lilienthal
13. Taube
14. George de Mestral
15. Cocklebur
16. Biomimetic
17. Bio Structure
18. Phronima
19. i-Limb
20. Luke Arm

منابع

1. www.chemlack.bolgfa.com
2. www.fekreno.org
3. www.biomimetic.org
4. www.brighthub.com
5. www.en.wikipedia.org
6. www.aftab.ir
7. www.bmem, mihanblog.com
8. www.denger 1. blogfa.com6-
9. www.eca.ir
10. www.eng.ui.ac.ir
11. www.ghalamonline.com
12. www.hamshahronline.ir
13. www.iranbmemag.com
14. www.mehrnews.com
15. www.mohandesi-pezeszki.blogfa.com
16. www.pmbis.ir
17. www.sciencedirect.com

امروزه همه اختراعات بشر را می‌توان به‌نوعی بهره گرفته از مدل‌های زنده دانست

حلزون مصنوعی گوش. حلزون مصنوعی دستگاهی کوچک و دو قسمتی است که یک بخش آن به ساختار درونی گوش پیوند زده می‌شود و بخش دوم یک میکروفون بسیار کوچک است که به لاله گوش می‌چسبد. این میکروفون کوچک امواج صوتی را از دنیای اطراف دریافت می‌کند و به حلزون مصنوعی می‌رساند. حلزون مصنوعی امواج صوتی را به تحریکات الکتریکی تبدیل می‌کند و سپس به اعصاب شنوایی می‌فرستد. بدین ترتیب نه تنها سر و صدای اطراف بلکه آواهای صوتی تشکیل‌دهنده کلمات نیز شنیده و درک می‌شوند.

اندام مصنوعی برای حفظ تعادل. پژوهشگران اولین اندام مصنوعی قابل کاشت برای حفظ تعادل را برای افرادی که از سرگیجه، تهوع و عدم تعادل رنج می‌برند، ایجاد کرده‌اند.

کلیه مصنوعی. اخیراً محققان کلیه مصنوعی جدیدی ساخته‌اند که در آن یک واکنشگر زیستی تعبیه شده است و به این ترتیب این وسیله می‌تواند کنترل توازن سوخت و ساز و حجم آب بدن را در کسانی که کلیه‌هاشان از کار افتاده، به‌عهده بگیرد. این کلیه جدید دارای دو سکوی عملکردی است. در سکوی اول، از فیلترهای نانوی ویژه‌ای برای فیلتر کردن سموم متابولیک خون استفاده می‌شوند و در سکوی دوم در داخل یک راکتور زیستی، سلول‌های لوله‌ای کلیوی رشد داده می‌شوند و می‌توانند عملکرد کلیه را در موازنه الکترودها، متابولیت‌ها و آب تقلید کنند. این دستگاه که به‌زودی روی جانوران